

Psikolojinin Kürt Sorunuyla İmtihanı

Melek Göregenli

Türkiye’de 25 yıldır farklı kurum ve kişilerin, temsil ettikleri gruplar ve ideolojilere uygun biçimde çeşitli nitelemelerle adlandırdıkları bir savaş yaşanıyor. Bu ülkenin on binlerce asker, sivil yurttaşının hayatını kaybettiği, yerinden edildiği, yoksulluk, göç ve çok boyutlu acılar, yoksunluklar yaratan bir savaş bu. 80’li ve 90’lı yıllarda, 12 Eylül askeri darbesinin de kolaylaştırdığı baskı koşullarında, ülkenin doğu ve güneydoğusuna sıkıştırılarak Türkiye’nin büyük bölümünün algı ve zihin dünyasında, “PKK’ya bağlı bir grup teröristin terör saldırılarına karşı devletin güvenlik güçlerinin mücadelesi” biçiminde yer alması sağlanan bu savaşın, şimdilerde sadece “bir grup terörist”in cinai, sapık davranışlarından kaynaklanmadığı, bu ülkede yaşayan milyonlarca Kürt yurttaşın başka bir hayat talepleriyle ilgili olduğu, savaşı bizzat sürdüren askeri güçler tarafından bile ifade ediliyor. Genel olarak “Kürt sorunu” olarak adlandırılan ve Kürtlerin, cumhuriyetin Türklerle eşit yurttaşları olduklarına ilişkin ciddi kuşkuları etrafında örülen ve son yıllarda farklı kesimlerce bütün boyutlarıyla tartışılmakta olan bir toplumsal olguyla karşı karşıyayız. Kürt sorununun, onu esas olarak “terör” sorunu olarak adlandıranlar açısından bile toplumsal bir arka planı olduğu artık reddedilmiyor.

Bizler, psikologlar olarak, ülkemizin toplumsal hayatını maddi ve maddi olmayan bütün boyutlarıyla bu denli etkileyen bu konunun neresindeyiz? Bu olguyu anlamak, anladığımızı anlatmak, çözümüne katkıda bulunmak için ne yaptık, ne yapmaktayız? Bizler, genel olarak bu tür sorular sorduğumuzda yayın vb. taramalar yaparak, araştırma sonuçlarına dayalı yanıtlar vermeye ihtiyaç duyarız, doğrusu da budur. Ama sanırım bu konuda neredeyse “hiç bir şey” yapmadığımızı bu türden bir tarama yapmadan söylemek hiç adaletsiz olmaz. Bu çok acı ama gerçek. Bir ülkede 25 yıl boyunca on binlerce insanı öldüren ve öldürme potansiyelini bütün tazeliğiyle sürdüren bir salgın hastalık olduğunu ve bu konuda fizik bilimlerin, tıbbın, bu alandaki meslek örgütlerinin hiç bir şey yapmadığını, üstelik bir ölü kadar sessiz kaldıklarını hayal edebili-

yor musunuz? Edemezsiniz. Çünkü onların, hayatı, herkes için daha iyi kılma iddiaları vardır, sosyal bilimlerin bu tür bir iddiası ve gücü yoktur da diyemezsiniz. Resmi ya da eleştirel psikoloji tarihi, dünyanın herhangi bir yerinde psikologların böylesine yakıcı bir soruna bu denli duyarsız kaldıklarına dair herhangi bir tanıklığa işaret etmiyor.

Bu yazıda amacım sadece, harekete geçmek için imkânlarımız, bilgimiz, birikimimiz olduğunu iddia etmek ve işi, ayrımsız olarak bütün insanların daha sağlıklı ve mutlu olması için bilgi üretmek ve dünyanın bu yönde değişmesine katkıda bulunmak olan biz psikologların vicdani ve mesleki sorumluluklarımız üzerine bir daha düşünmemize katkıda bulunmak. Bu konuda genel olarak neden çalışmadığımıza ve nasıl çalışabileceğimize ilişkin düşüncelerimi paylaşmak. Hiçbir akademik referansa başvurmadan, akademik bir iddiası da olmayan bütününüyle kişisel –ama kuşkusuz akademik- düşünce ve değerlendirmelerimi, gözlemlerimi, özellikle -benim de uzun yıllar yaşadığım gibi- yolunu ararken kafası karışanlar için yüksek sesle derleyip toparlamaya çalışmak. Kuşkusuz herkes kendi yaşadığı coğrafyada hatta dünyada olup bitenler karşısında kanaat ve tutumlara sahiptir, politik tutumlara da. Psikologlar olarak politik algı ve davranışlarımız farklılaşabilir, bu çerçevede yolunu bulmak, mesleki sorumluluklarımızla politik olgular arasında içimize sinen bir bağ kurmaktan daha kolaydır. Bu yazıda yapmaya çalışacağım, Kürt sorunu çerçevesinde genel olarak bu bağı kişisel olarak nasıl kurmaya çalıştığımı tartışmak olarak düşünülebilir yoksa hiç kimseye dünya görüşleri hakkında akıl vermek değil. Daha önce de defalarca yazdığım ve konuşmalarımda, derslerimde dile getirdiğim gibi, sosyal bilimlerin herhangi bir dalının ne ürettiği bilginin, ne bu bilginin üretilme sürecinin ne de bu bilgiyi üreten insanın tarafsızlığı, sadece bir “mit”tir; sosyal bilimlerin bilgisinin iktidarlar tarafından yönlendirilip kullanılmasını meşrulaştırmaya yarayan bir yalandır. Sosyal bilimciler, insan’lar olarak hayat karşısında tarafsız olmak seçeneğine sahip değildirler. Sosyal bilim bilgisini, insan ve hayat üzerine diğer düşünme biçimlerinden ayıran tek önemli fark, hayata ve olgulara nasıl baktığımız hakkında hesap verme zorunluluğumuz yani yöntemlerimizdir. Bu yazıda bu nedenle, tarafsız, sınıfsız, hayali bir homojen okuyucu varsaymıyorum; daha çok, psikologluk mesleğini, ister akademik bilgi üretmek ister alanda çalışarak katkıda bulunmak olarak sürdüren ve herkes için daha adil, eşit ve mutlu bir dünya tarafında yer alan insanlara anlamlı gelebilecek fikirlerimi, mesleki hayallerimi paylaşmak istiyorum.

Neden Çalışmalıyız?

Kürt sorunu konusunda psikologlar olarak akademi ve akademi dışında neden çalışmalıyız? Bu soruya mesleklerimizin referans çerçevesinden değil tek tek insanlar olarak vicdani bir yanıt vermek gerek öncelikle: Bu sorun, son 25 yılda on binlerce insanımızın yaşamını yitirdiği en yakıcı memleket meselesi. Elimizden ne gelirse sıradan yurttaşlar olarak yapmak, vicdani bir sorumluluk öncelikle. Ama bu ayrıca bizim mesleki sorumluluk alanımıza giren pek çok farklı boyutuyla tam da psikolojinin çalışma alanı. Bir sosyal değişme olgusu öncelikle, yakıcı bir biçimde tüm toplum kesimlerini dönüştüren, değiştiren, kendisiyle birlikte pek çok başka sosyal olguyu, sorunu da yaratan bir sorun. Kürt sorunu çerçevesinde olup bitenlerden etkilenmeyen ve özellikle sosyal psikolojinin konusu olan herhangi mikro ya da makro sosyal olgu gösterilebilir miyiz? Son on yıldır yaptığım geniş örneklemlilerde çok açıkça gördüğüm bir olgu var: Artık Türkiye’de herhangi bir sosyal olguyu, o olgunun etnik kökenlerden nasıl etkilendiğini dikkate almaksızın anlamamız neredeyse imkansız. Kuşkusuz bulgularımızın, değerlendirmelerimizin, tartışmalarımızın geçerliliğini sağlamanın bir başka yolu, etnik köken açısından homojen örneklemlerde çalışmak ve bunu beyan etmektir.

Kürt sorunu ve diğer sosyo-politik olgular konusunda düşünce, bilgi ve çözüm yolları üretmek bizim mesleki ve insani sorumluluğumuz. Bir başka önemli mesleki sorum-

luluğumuz daha var bence: Kürt sorunu ve diğer sosyo-politik olgulardan olumsuz biçimlerde etkilenen tüm toplum kesimlerini “güçlendirme” yönünde bilgi üretmek ve bu bilginin hayatı dönüştürmesi için çabalamak. Yazının ilerleyen bölümlerinde örneklerini vereceğim konularda psikologların tarafsız olmaları ve bu olgulara değerden bağımsız yaklaşımları bence mümkün değildir.

Neden Çalışmadık?

Genel politik ortamın etkisi: Sadece Kürt sorunuyla ilgili konulardan değil, özellikle 12 Eylül 1980’den sonraki faşizm koşullarında yoğunlaşan işkence ve diğer baskılar sonucu oluşan travmatik ortamla ilgili psikolojinin çalışma alanına giren pek çok konudan uzak durduk. İnce bulduğum ve en iyi bildiğim akademik alanı, bu yazıda öncelikli olarak ele alacağım fakat sanıyorum düşünce ve değerlendirmelerimin büyük bölümü alanda çalışan psikologlar açısından da geçerlidir.

Öncelikle teslim etmek ve açıkça ifade etmek gerekir ki, 12 Eylül sonrası dönemin oluşturduğu baskı ortamında herkes gibi akademik dünyanın da konuşması ağır bedeller gerektiriyordu. Derneklerin faaliyetleri büyük ölçüde sınırlandı, üniversiteler üzerinde büyük baskılar vardı, yüzlerce akademisyen üniversiteden uzaklaştırıldı. Yakından tanık olduğum bir örnek, benim önce öğrenci sonra asistan olduğum dönemde, darbeyi eleştiren Aydınlar Dilekçesi’ne imza atan hocamız Prof. Yurdal Topsever’e yönelik baskılardır. Üzerinden 25 yıl geçmesine karşın, Kürt sorununa ilişkin konuların psikoloji alanında ele alınmamasının en azından başlangıç açısından en önemli nedenlerinden birinin ülkenin genel politik ortamı olduğunu düşünüyorum. Günümüzde, özellikle son on yıldır, Kürt sorununun daha açık ve meşru biçimde kamusal alanda “tartışılabilir” olmasına karşın genel politik baskıların ve alan içinde ortaya çıkan farklı etiketleme girişimlerinin hala engelleyici olduğu açıktır. Genel olarak sosyo-politik olguların akademik konular ve çalışma alanları olarak seçilmesine yönelik önyargılar, “engelleyici akademik ve politik ortam” ın sadece politik değil akademik arkaplanını da oluşturmaktadır. 12 Eylül faşizmi, bir kaçınma, korku ve oto sansür geleneği oluşturdu. Korkularımızla başa çıkmanın en az suçluluk duygusu yaratacak yolu galiba, “temiz” konularla ilgilenmekti. Akademik hijyenik tavır da, pür yöntemsel titizlik arayışının sağladığı bilimsel meşruiyet ardına sığınarak, sosyo-politik olgulardan uzak duruşumuza “iyi akademisyen” ler süsü vermemizi kolaylaştırdı. Arkamızda kocaman bir pozitivist gelenek vardı ne de olsa.

- Sosyo-politik olguların aşırı politikleştirilmesi: Bu yazıda bilimsel paradigmlar açısından tarihsel arkaplanı üzerinde ayrıntılarıyla durmayacağım-daha önceki bir başka yazıda ele aldığım- psikolojinin bilinen olgu-değer karşıtlığı bu konuda da kendini göstermektedir. Toplumsal-politik olgular, bilimsel yöntemlerle çalışılması mümkün olmayan alanlar biçiminde algılanarak bir tür politik-bilimsel karşıtlığı yaratılmaktadır. Araştırma bulguları olmaksızın akademik alan içinden konuşulamayacağı iddiası da buna eklenince adeta sarmal bir paradoks biçiminde benim politikleştirme miti dediğim sonuç ortaya çıkmaktadır: “Toplumsal-politik olgular üzerine uygulamalı araştırma sonuçları olmaksızın konuşmak bilimsel bir yaklaşım değildir, bunu yaptığımızda taraflı ideolojik bir yaklaşım sergilemiş oluruz; genel politik ortam ve araştırma yöntem ve olanaklarımız bazı engeller oluşturduğu için araştırma yapamamaktayız; dolayısıyla bu konularda çalışamayız”. Örneğin gruplararası ilişkiler konusunda çalışmalar yapabilir, hatta “gruplar” olarak Çingeneler, Kürtler ve Türkler’i ele alabilirsiniz. Eğer bulgularınızı tartışırken, literatüre gönderme yaparak, örneğin bulgularınızı siyahlar, beyazlar arasındaki ilişkileri irdeleyen literatür bulgularıyla karşılaştırabilirsiniz; burada durabilirsiniz “pür akademik” bir yaklaşım içinde kalabilirsiniz. Ama eğer, bulgularınızı, kendi ülkenizdeki Çingeneler ve Kürtlerin durumları açısından tartışıp çözümler üretmeye çalışırsanız “ideolojik” bir yaklaşımınız olduğu biçiminde etiketlenebilirsiniz. Yazının sonraki bölümünde ele alacağım gibi yıllardır psi-

koloji içinde çalışılmakta olan pek çok konu doğrudan Kürt sorunuyla ilgilidir, fakat bu bilgilerin hayata aktarılmasından pek çok başka konuda olduğu gibi kaçınılmıştır. Ayrıca 1999 depreminde yakından içinde bulunduğum süreçte, neredeyse hiç araştırma bulgusu ve ülkemize özgü çalışma sonucu yokken, yüzlerce psikolog aylarca alanda çalıştılar ve olması gerektiği gibi sürece müdahil oldular; olması gerektiği gibi depremedelerin hayatını bir nebze iyileştirmek için yeterli bilgi birikimimiz ve yöntemimiz, gücümüz olduğuna inandık ve meslek derneğimizin öncülüğünde hayata müdahale edebildik.

Sosyo-politik olguların çalışılmasını güçleştiren ve bu tür çalışmaların akademik alanda kabul gören çalışmalar olmasının önündeki önemli engellerden biri de bu olguların operasyonelleştirilmesinin zorluğudur. Bu zorluk, Türkiye’de psikolojinin özellikle 80 sonrası hızla Amerika anaakım psikolojisinin kötü bir taklidi olarak gelişmesinden, Avrupa psikoloji ve sosyal bilimler geleneğinden ve genel olarak felsefeden radikal biçimde kopuşundan kaynaklanmaktadır. Kötü bir anaakım psikoloji taklidi diyorum, çünkü eğer anaakım aynen taklit edilseydi bile, -örneğin “ırkçılık”, önyargı ve milliyetçilik konusunda Allport’a kadar giden gelenek- bugün Türkiye’ye özgü daha farklı bir birikim oluşturmuş olabilirdik. Sosyo-politik olguların operasyonelleştirilmesinin önündeki önemli engellerden biri de niceliksel yöntemlerin aşırı abartılan önemi, aşırı empirisizm, istatistik fetişizmi gibi eğilimlerdir. Akademik alanda genel olarak tezler, yayınlar vb. kabul gören çalışmalar, sınırlı üniversite öğrenci örneklemelerinde gerçekleştirilen replikasyon çalışmalarıdır: Örneklemimin, örneklem kısmına Tanzanya ya da Romanya yazıldığında hiç bir şey fark etmeyecek kadar, ne giriş ne de bulguların değerlendirilmesi kısmında Türkiye’nin sorunlarına değinilmeyen yayınlar. Niteliksel yöntemler, sosyo-politik olguların çalışılması sürecinde, özellikle geniş örneklemli alan araştırmalarının yapılması için uygun maddi kaynakların yetersiz olduğu bizim gibi ülkelerde araştırma yapma seçeneklerini arttırabilir hem sosyal olguları daha derinlemesine anlamamızı sağlayabilir. Kuşkusuz çok önemli bir başka neden, kültürel –ya da kültürlerarası- psikoloji yaklaşımının yeterince benimsenmemiş olmasıyla ilgilidir. Daha önceki, akademik dergilerimizde yayınlanmış makalelerin analizine dayanarak yaptığım bir çalışmada gördüğüm en açık bulgu, Türkiye’nin sorunlarına çözüm üretme konusunda biriktirebildiğimiz bilgilerin neredeyse tümü kültürle yaklaşımlarla elde edilmiştir.

Psikoloji akademik alanının -özellikle başlangıcı açısından bakıldığında- insan kaynağının sınıfsal arka planının da gerek 12 Eylül sonrası dönemdeki derin muhalif olmayan duruşta gerekse sonraki –göreceli olarak sosyo-politik olguların akademik konular olarak çalışılmasının daha az bedeli olduğu zamanlarda ve hala- dönemlerde etkisinin olduğunu düşünüyorum. Feminist yaklaşımlar, homofobi, işkence, genel olarak ayrımcılık, işkence, yoksulluk vb. pek çok konu, örneğin sosyolojiyle karşılaştırıldığında, psikoloji içinde neredeyse parmakla sayılacak kadar az sayıda akademik çalışmada ele alınmıştır. Son yıllarda gerek kongrelerde, gerekse yayın alanında ve örgütlenme alanında ortaya çıkan olumlu pek çok gelişmeyi kuşkusuz bu değerlendirme dışında bırakıyorum.

Sosyo-politik olguların ve özel olarak Kürt sorununun psikoloji alanında çalışılmamasının önemli nedenlerinden biri de kanımda, gerek akademisyenlerin tek tek gerekse meslek derneğimizin, sivil toplum örgütleriyle ilişkisizliği ya da ilişkisinin yetersizliğidir. Bu durum, genel olarak sosyal bilimlerin bilgisinin kamusallaşması önündeki engellerin hem nedeni hem sonucu olabilmektedir. Sivil toplum örgütleriyle ilişkiler, bir yandan toplumsal sorunlar konusunda farkındalık oluşturmamızı kolaylaştırırken diğer yandan sınırlı miktarda da olsa ürettiğimiz bilginin toplumsallaşmasını sağlayabilirdi. Yine örneğin diğer bir sosyal bilim dalı olarak sosyolojiyle karşılaştırdığımızda, alanımızın bu konuda da yetersiz kaldığı açıkça görülebilir. Bu durumun nedenleri arasında yine özellikle bazı sivil toplum örgütleriyle ilişkilenmenin akademik ya da

mesleki faaliyetlerimizi “ideolojikleştireceği” korkusu da sayılabilir.

Ürettiğimiz bilginin toplumsallaşması önündeki bir başka engel de kuşkusuz, akademik bilginin popülerleşmesi ve popülerleşirken karikatürleşmesi, ticarileşmesi dolayısıyla toplumsal yarar amacından uzaklaşmasıdır. Bu kaygı haklı olarak bizleri zaman zaman yaygın medya mecralarından uzak tutmakta, bilgimizi paylaşabileceğimiz toplumsal iletişim kanallarını sınırlamaktadır.

Nasıl çalışabiliriz?

Kürt sorunu çerçevesinde müdahil olabileceğimiz, çözümler üretme sürecine katkıda bulunabileceğimiz pek çok konu var. Özellikle sosyal psikoloji açısından baktığımızda Kürt sorununun öncelikle bir gruplararası ilişkiler olgusu olduğunu söylemek mümkün. Bir sonraki, Kürt sorununu nasıl algıladığımızı paylaştığım bölümde ayrıntılarıyla aktaracağım gibi, gruplararası ilişkiler konusundaki psikoloji literatürü zengin bir birikim sunmaktadır. Bu çerçevede konu çok farklı boyutlarıyla çalışılabilir. Benim açımdan bütünüyle çok boyutlu bir ayrımcılık süreci olan Kürt sorunu, kuşkusuz başka bakış açılarıyla da çalışılabilir. Sonuç olarak geldiğimiz noktada farklı grupların düşünceleri ve davranışlarıyla farklılaştığı, giderek zihniyet ve davranışları bakımından bölündüğü hatta zaman zaman karşılıklı şiddete başvurduğu bir noktadayız. Başka bakış açılarının da mümkün ve meşru olduğunu tekrarlayarak kendi bakış açımıyla devam edeceğim:

Kürtlere yönelik çok boyutlu bir ayrımcılık meselesi olarak Kürt sorunu, ayrımcılığın göstergelerini tanımlamak üzere çalışılabilir; farklı grupların bu süreçteki algıları belirlenebilir; Türkiye’de yaşayan farklı grupların birbirlerine ve bu sürece ilişkin algıları, temsilleri, tutumları çalışılabilir. Önyargı ve ayrımcılığı bazen oluşturan ve meşurlaştıran, bu süreci kolaylaştıran kalıp yargıları yaygınlaştıran medya dilini analiz edebilir ve başka uzlaştırmacı bir dilin inşasına katkıda bulunabiliriz.

Uzun yıllar içinde yaşadığımız çatışma ortamı, iktidarların da desteğiyle toplumda genel bir muhafazakârlık iklimi yarattı. Muhafazakârlığın zaten var olan milliyetçilik ideolojisini iktidarların yönetebilme koşullarını kolaylaştıracak biçimde daha da güçlendirdiğini düşünüyorum. Yoksulluğun ve giderek artan adaletsizliklerin sayılarını daha da arttırdığı kolaylıkla provoke edilebilir özellikle genç insanlar eliyle şiddet, linç ve nefret suçları gündelik olaylar haline geldi. Muhafazakârlık ve milliyetçilik, otoriterlik, adil dünya inancı vb. pek çok konu, Kürt sorunuyla doğrudan ilişkili olarak çalışabileceğimiz konular. Nefret söylemi ve suçları, özellikle, dinamiklerini, sosyal psikolojik arka planını çözümlenmemize ihtiyaç olan yeni olgular.

Kuşkusuz şiddet, insan hakları ihlalleri, cezaevleri vb. konular sadece Kürt sorunuyla ilgili olarak değil doğrudan alanımızın konuları. Kürt sorununun pek çok yasal süreci ve ilgili alanları doğrudan belirleyici olduğu son 25 yıl boyunca ortaya çıkan yeni olguları, örneğin yüksek güvenlikli cezaevleri konusunu, F tipi cezaevlerini ve izolasyon olgusunu, işkence vb. konuları, psikolojinin çok yönlü perspektifiyle ele almamız önünde hiçbir akademik ya da pratik engel yok. Giderek daha çok sayıda adli alanda çalışan psikologların da mesleklerini yetkin ve meslek etiğimize uygun biçimde yapabilmeleri için de bu bilgi birikimine ihtiyaçları var.

Kürt Sorunu

Bir süredir, hükümetin farklı isimlerle adlandırdığı fakat sonuçta toplumsal olarak Kürt sorunu ve “barış” sürecinin belki de tarihimizde hiç olmadığı kadar yaygın bir biçimde tartışıldığı zamanlardan geçiyoruz. Ben, barış sürecine toplumsal olarak girebilmemiz için önce “savaşmamayı” ve birbirimizden “vazgeçmemeyi” başarabilmemiz gerektiğini düşünüyorum. Yine de söylenebilir ki, barış sürecine katkıda bulun-

bilmemiz için, barışı bozanın ne olduğunu saptayabilmemiz gerekiyor. Çünkü ancak süreci tersine çevirerek barışı inşa edebiliriz. Son yıllarda giderek daha çok bir barış dili üzerine konuşuluyor; ben, bizim onu keşfetmemizi bekleyen, orada bir yerde duran bir “barış dili” olduğunu düşünmüyorum; barış dilinin icat edebileceğimiz bir dil olduğunu, barışı bozanın ne olduğunu anlayabilme sürecinin de, barış dilinin icadında ilk adım olduğunu düşünüyorum. Bu dili buralarda ve hayatın başka alanlarında biz kuracağız; yoksa onu arayıp bulmayacağız. Belki de başlamak için uygun sorular şunlar olmalı: Gerçekten bu coğrafyada Türklerle Kürtler arasındaki ilişki, Kürtlerin kimlik talepleriyle başlayan süreçten önce “barış dönemi” olarak tanımlanabilir mi? İki eşit taraftan söz edilebilir mi? Hatta iki “taraf” tan söz edilebilir mi? “Kürtler” bir etnik grup olarak, normatif, yasal ya da gündelik hayat içinde hiç diğerleri tarafından “tanınmış” bir etnik grup oldular mı? Kürt olmanın, bu coğrafyada bir Kürt için taşıdığı gerçeklik, bir Türk için tanınmak bir yana farkında olunan bir gerçeklik haline ne zaman geldi? Bu sorular çoğaltılabilir. Bazen sorular, cevaplarından bağımsız bir öneme sahiptirler. Ben, bu ülkenin batısında orta sınıf bir göçmen ailenin çocuğu olarak doğmuş biri olarak Kürt sözcüğünü ilk kez, yazlık evimizin yakınlarındaki inşaatlarda çalışan, türkülerini uzaktan duyduğum esmer adamlardan uzak durmam konusunda babamın tembihlerinde duydum. Sonraki yaşlarımda bazen doğulular, bazen köylüler, bazen cahil ve kırolar, şehirlerimizin içine eden yabancılar; evliya olsalar avluya sokulmaması gerekenler. Bu deyiş, coğrafyamızda birinci sınıf olamayan farklı gruplar için değiştirile değiştirile kullanılagelir: Kürtten (Ermeniden) evliya sokma avlu-ya.. Kürtlerle Kürt olmayanlar, sınırim hiç eşit koşullarda karşılaşmadılar. Neden, nereden ve nasıl geldiklerini uzun yıllar hiç tam olarak merak etmediğimiz, araştırmadığımız, bilemediğimiz, memleketin doğu ve güneydoğusundan gelenler, büyük şehirlerin çeperlerinde sığıntılar, katlanmaktan başka çare bulamadığımız için kendi mahallelerine hapsettiğimiz -sonra da gettolar yarattılar diye suçladığımız-, yeterince gözümüzden uzak tutamadığımızda kendi gettolarımızı yaratıp dünyalarımızı hepten ayırdığımız Kürtler, hiçbir zaman Türklerle eşit koşullarda olmadılar zihniyet dünyalarımızda. Anayasal durumları, tanınmamışlıkları zaten malum. Bu nedenle hiçbir zaman zihniyet ya da maddi hayat bakımından eşit iki taraftan ve dolayısıyla bir tarafın barışı bozduğundan söz etmek zor. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin eşitliğinden söz etmek zaten imkansız, istatistiklere bakınız. Kürtlerin bu ülkede cumhurbaşkanı bile olduğundan dem vurarak aslında eşitsizlik konusunda hiçbir sorun olmadığına ilişkin klişe ya da yoksulluğun ve adaletsizliğin sadece Kürtlere özgü olmadığı yönündeki argümanlar karşısında ise ayrımcılığın meşrulaştırılması ile ilgili literatürün onlarca cevabı var. Dünyanın her yerinde, ayrımcılık benzer biçimlerde meşrulaştırılıyor, hatta çoğunlukla ayrımcılığın mağdurlarının zihinlerinde bile ayrımcılığı hak ettiklerine ilişkin kanaatler nedeniyle dünya yerinden oynamıyor, her şey her yerde olduğu gibi sürüp gidebiliyor. Bugün yaşadığımız ve Kürt Sorunu olarak adlandırılan toplumsal olgunun PKK'nın şiddet eylemlerinden kaynaklandığına ise biz psikologların ikna olması imkansız: Basit bir ANOVA modeli, PKK'nın sadece bir sonuç olduğunu gösterecektir. Sonuç değişkenlerini değil neden değişkenlerini değiştirmek bizim işimiz, sonuçlar doğal olarak değişecektir eğer en az 100 yıldır boşuna çalışmıyorsak...

Uzun zamandır tartışılıyor, farklı disiplinlerden yazarlar tarafından ayrıntılı analizler yapılıyor ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin Fransız tipi -Alman tipi değil- ulus devlet modelinde, Türk olmak değil, Türk olduğunu kabul etmek fikriyatı temelinde bir asimilasyon süreci olduğu konusunda neredeyse bir söz birliği var; sadece etnisite değil, din, ve mezhepler -heteroseksist tektipleştirmeyi saymıyorum, evrensel olduğu için- açısından da bu tektipleştirme sürecinin pek de başarısız olmadığı, günümüzün Türkiye-sinde farklı grupların taleplerinden açıkça anlaşılıyor. Dışarı bakmak yeterli, pek de akademik kanıtı gerek yok. Bu anlayışın Türklük kavramının, etnisiteye değil bir üst kimliğe dayandığı savunması ise, - sadece tarih kitaplarına bakınız yeter- hayatın her alanında kendisini gerçekleştirememiş bir kehanet sadece.

Asimilasyon, zaten dünyanın pek çok coğrafyasında modernleşmenin gerçekleştiremediği hayallerinden sadece biridir. Kürtler, asimile edilemediler; kendilerine Türk diyemediler, kendilerine Türk diyerek “ne mutlu olmayı” tercih etmediler. Kürt olmaktan vazgeçmeseler de dillerinin, yazılı ve sözlü kültürlerinin ellerinden alınmasını büyük ölçüde engelleyemediler. Biz psikologlar, bu konuyu en iyi bilenler olarak hiçbir tereddüde yer bırakmayacak netlikle söyleyebiliriz ki, dil ile düşünce arasındaki ilişki çok açık bir ilişkidir. Dil aracılığıyla düşünürüz. Kürtlerin sadece anadillerini okuyup yazmaları ya da anadillerini geliştirmeleri engellenmedi; modern devlet tarafından doğru düzgün bir asimilasyon bile yapılmadığı için, aslında onlara doğru düzgün resmi dil -Türkçe- bile öğretilmedi: Okulsuzluk, ataerkil toplum düzeni, yoksulluk, ağır bölgeler arası eşitsizlik koşulları vb. devletin temel görevlerini yerine getirmemesi sonucunda bugün Kürt nüfusun, büyük bölümü kadınlardan oluşan önemli bir kısmı Türkçe de bilmiyor, Kürtçe yazıp okumayı da. Ne anadilini ne de resmi dili aynı anda konuşamayan, okuyup yazamayan milyonlarca yurttaşı var bu ülkenin.

Sonuç olarak Kürt sorunu, bölgesel, sınıfsal, kültürel, etnik, çok yönlü, çok boyutlu bir ayrımcılık sorunudur öncelikle. “Farklılarımızla bir arada yaşamak” anlayışı eksiktir, eksik olduğu için yanlıştır da. Sadece farklı değiliz; biz aynı zamanda eşit de değiliz. Aşağıda ve yukarıdayız. Ayrımcılık, çok açıkça bir hiyerarşik örgütlenmeyi gerektirir ve Kürtler, etnik kimlik bakımından bu basamağın altında yer aldılar. Hiyerarşik toplum örgütlenmesi içinde en üsttekiler, yani ulus-devletin tek tipinin içinde yer almasını arzu ettiği kesimler dışındaki herkes ayrımcılık yaşıyor. Ama bu ayrımcılık, örneğin, Kürtler açısından, eğer yoksulsanız, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ya da Doğu Anadolu’da yaşıyorsanız, mesela kadınsanız, heteroseksüel değilseniz, daha ağır sonuçlarla yaşanıyor; hiyerarşik olarak alttaki kategorilerden, daha çok kategoride yer aldıkça daha çok ayrımcılığa uğruyorsunuz. Böylece, Kürtler, sosyal anlamda, toplumun sosyal örgütlenmesinde sosyal psikolojinin terimleriyle söylersek bir “dezavantajlı grup” haline geldiler giderek daha çok. Dezavantajlı gruplar, dezavantajlı olma koşullarını değiştiremiyorlarsa genellikle bu durumla başa çıkabilmek için motivasyonel olarak, durumlarını meşrulaştıracak bilişsel yollar geliştirirler: avantajlı üst grupla kendilerini karşılaştırmada yeni stratejiler geliştirerek kendileri açısından olumlu sonuçlar çıkarmaya çalışırlar; içinde buldukları koşulları hak ettiklerini düşünerek meşrulaştırırlar vb. biçimlerde kendi durumlarını ve genel olarak sistemi meşrulaştırırlar.

Kürt meselesi açısından baktığımızda, eğer 28 tane isyandan bahsediyorsak, Kürtlerin bir etnik kimlik grubu olarak en azından bir grubunun, dezavantajlı durumlarıyla barışmadıkları çok açık, hiç barışmadıkları ve konumlarını meşrulaştırmadıkları çok açık.

Dezavantajlı gruplar, bu dezavantajlı durumdan kurtulmak için kolektif olarak ne yaparlar? Yine normatif kanalları kullanırlar, yani siyasal temsil yollarını kullanırlar. Yine eğer üst grubun sınırları geçirgense ve eğer bu imkânlar veriliyorsa, siyasal temsil haklarını kullanırlar. Eğer bu imkânlar verilmezse, dünyanın neresinde olursa olsun eğer sınırlar geçirgen değilse, normatif olmayan kolektif hareketlere yönelirler; yani şiddet için örgütlenirler. Bu, her yerde böyle olmuştur ve Türkiye’de de böyle olmuştur, başka bir şey değil.

Üst gruplar, yani o tek tip devlet yapısını korumaya yönelik yasa koyan ve yasayı koruyan gruplar, doğal olarak, arkalarına, ideolojik arka planını oluşturmak üzere milliyetçi ve militarist politik zihniyetleri de alarak, yani böylece halkı da alarak iktidar konumlarını pekiştirip sürdürmeye çalışırlar. Sadece Kürtler için değil, bütün Türkiye için geçerli olan sınıfsal adaletsizlikler ve Avrupa Birliği sürecinde yaşananlar, bu sürecin yanlış tarif edilerek Türklerin de kendini AB karşısında dezavantajlı hissetmesi ve bu sürecin de aslında bütün ayrımcılıkları pekiştirmek için kullanılması, milliyetçi-

lik ve militarizmi ciddi olarak beslemiştir. Kürtlerin kendilerini ifade etmek için kullandığı yolların çok daha ciddi bir baskıyla karşılaşmasına yol açmıştır.

Sosyal psikoloji literatürü, dezavantajlı, baskı altındaki grupların üyelerinin, bireysel ya da kolektif olarak hayatlarını değiştirme yönünde talepleri olduğunda ve bu yönde harekete geçtiklerinde grup aidiyetlerinin ve hayatın değişebileceğine dair inançlarının artacağına işaret eder: bu yönde oluşan tepkiler normatif olduğunda, hâkim grupların tepkileri susturmaya ve kontrol etmeye yönelikken, tepkiler normatif olmaktan çıktıkça şiddete yönelim artar. Bu açıdan baktığımızda Kürtlerin taleplerinin siyasi olarak açıkça dile getirilmesi, bu ülkenin eşit yurttaşları olarak temsil edilmeleri, örgütlenmeleri engellendikçe normatif olmayan yolları denemeleri ve bunun da karşıtını doğurması kaçınılmazdır. Her türden ve kaynaktan beslenen şiddete dayalı yöntemlerle hak arama, artık sadece meşru olmamakla kalmayıp, Kürtlere yönelik şiddeti meşrulaştırmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu kısır döngü hepimizi dilsizleştirmekte, birbirimize karşı sağırlandırmakta ve geçmişi anlamak, geleceğimiz üzerinde düşünmek konusunda iradelerimizin farkına varmamızı engellemektedir.

Ne Yapmalı?

Kürt sorunu bir toplumsal itilaf sorunu değildir. Toplumun en azından bazı temel haklar bakımından eşit farklı grupları arasında yaşanan bir itilaftan söz etmiyoruz. Devletin asimilasyoncu, ayrımcı, her bakımdan tek tipçi, eşitsiz ve adaletsiz politikalarının, yurttaşların bir bölümüne, sadece kimlikleri bakımından aynı oldukları için her türlü baskı ve zulmü yıllarca yasal ve yasadışı yöntemlerle uygulanmasıyla oluşan bir sonuçtan söz ediyoruz.

Bu devlet politikasının hayata geçirilmesi için, Kürtlerin varlığının, taleplerinin hatta zaman zaman Kürt olmanın kendisinin gayri meşru hale getirilmesi gerekiyordu. Bir ülkede iktidarların, aslında birbirine pek çok bakımdan çok benzeyen yurttaşlarını, birbirlerini öldürmeleri için bu kadar hevesli hale getirebilmesinin başka bir yolu yoktur.

Ben, artık bu politikaların yaygın bir etkisinin olabileceğini düşünmüyorum. Öldürmek ve ölmekle geçen bunca yıl sonucunda bu sorunun bu yöntemlerle çözülemeyeceğini silahlı ve silahsız herkes görmektedir; en azından böyle olduğunu umut etmek için şimdi daha çok nedenimiz var. Faşist, milliyetçi, bu ülkenin yurttaşları arasında düşmanlığı besleyen söylemlerin en azından eskisi kadar etkili olmaması için pek çok neden var. Daha çok ve daha açık konuşabiliyoruz.

Son söz olarak belki şunu söylemem lazım: Ben, Türk'üm ve bu benim için önemli değildir diyemem, bunu deme hakkım ve lüksüm olamaz ve Türkler olarak hepimize düşen şöyle bir sorumluluk var: Biz de Türk olmaktan ancak Kürtler Kürt olabildikleri zaman kurtulacağız. Yani Türk olmanın sorumluluğundan, çoğunlukta, iktidarda olan bir gruba ait olmanın sorumluluğundan uzak duramayız. O yüzden, bu "biz"in, yani barış için uğraşan insanlar olarak "biz" in tarifinin çok zor bir şey olduğunu düşünüyorum ve çantada keklük bir kavram olmadığını düşünüyorum. Bu "biz" i gönüllü bir şekilde inşa etmek zorundayız ve barışı bu "biz" kuracak diye düşünüyorum; bütün militarist, milliyetçi yönetim politikalarına rağmen.

Psikolojinin Kürt Sorunu'yla İmtihani

Melek Göregenli

Türkiye'de psikoloji, akademik ve uygulamalı alanlarda sadece Kürt sorunu değil sosyo-politik olgular konusunda genel olarak üzerine düşen mesleki ve vicdani sorumluluğu yerine getirememiştir. Bunun siyasal, akademik çeşitli nedenleri olmasına karşın içinde yaşadığımız günlerde bu nedenlerin çoğu geççerliliğini yitirmiştir ve alanımızın üreteceği bilgilere barışın sağlanması ve sürdürülmesi açısından her za-

mankinden büyük ihtiyaç vardır.

Kürt sorunu, bölgesel, sınıfsal, kültürel, etnik, çok yönlü, çok boyutlu bir ayrımcılık sorunudur. Ayrımcılığın dezavantajlı bir grup haline getirdiği Kürtler, bireysel ve kolektif normatif yolları deneyerek eşit temsil ve yurttaşlık haklarını talep ettiler; iktidarlar tarafından yasal ve yasal olmayan yollarla engellendiler ve normatif olmayan kolektif hareketlere yöneldiler. Bulduğumuz noktada, kolektif şiddet karşısını doğurmakta ve genel olarak milliyetçilik ve muhafazakarlığı beslemektedir.

Biz psikologlara öncelikle bu süreçte çözümleyici, yol gösterici bilgi üretmek ve bu bilgiyi tüm toplum kesimlerinin ulaşabilirliğine açmak düşüyor. Herkesi, psikoloji bilgisinin bize öğrettiği, şiddetin hiçbir sorunu çözmede etkili bir yöntem olamayacağı yönündeki evrensel doğru konusunda ikna etmeye çalışmamız gerekiyor. Bu süreçte yaşanan çok boyutlu travmatik süreçlerin sonuçlarını gidermek konusunda bilgi ve becerimizi harekete geçirmemiz ve yine tüm toplum kesimlerinin hizmetine sunmamız gerekiyor.

İmtihana psîkolojiyê bi pîrsgirêka kurdî re

Melek Göregenli

Li Tirkiyeyê psîkoloji, di warên akademîk û pratîkê de ne bi tenê di pîrsgirêka kurdî de; lê hem jî di meseleyên sosyo-polîtîk de bi giştî wezîfeya xwe pişekarî û wîcdanî ne anî çîh. Her çiqas sedemên vê yêrê cûr be cûr ên siyasî û akademîk hebin jî, di rojên îroyîn ku em tê de dijîn de ev hemû sedem betal bûne û îro jî timî caran bêtir jî bo bîdestxistina aşîtiyê û domandina wê, hewcedariya me bi zanîna ku beşa me ya navborî dê derxîne holê heye.

Pîrsgirêka kurdî, pîrsgirêkeke cûdakirina ku herêmi, çînî, çandî, etnik, pîrralî ye. Ew kurdên wek komeke ku ji aliyê cudakirinê ketine rewşeke bêavantajî, bi ceribandina riyên normatîf yêr kesayeti û kollektîf re xwestin mafên wekhevî û hemwelatîyê bi dest bixin. Lê ji hêla desthilatdaran bi riyên legal û îllegal hatin astengkirin û ji ber vê yekê jî berî xwe dane tevgerên kollektîf yêr nenormatîf. Di vê merhelê de şîdeta kollektîf dijiya xwe derxist holê û ev jî bi sedema xortbûna neteweperestî û kevneperestî.

Beriya her tiştî di vê pevajoîyê de tiştên ku dikevin ser milên me ev in: hilberîna zanîna rênasî û ya din jî gihandina vê zanîne bi hesanî li qadên hemû civakê. Weku em ji zanista psîkolojiyê dizanin, divê em her kesî qayil bikin ku di çaresariya pîrsgirêkan de şîdet metodeke ne bi bandor û guncan e. Lazim e ku di vê prosesê de ji bo ji holê rakirina encamên travmatîk yêr pêvajoyê, em zanîna û jêhatbûna xwe binên pêş û pêşkeşî xizmeta civakê bikin.

Psychology's Examination with Kurdish Question

Melek Göregenli

Psychology in Turkey has not taken the professional responsibility of human conscience, about not only Kurdish question but also other socio-political phenomena. Although there are various political and academic reasons for this, these explanations have lost their validity in our time. There is even a greater need than ever for the knowledge of our discipline in order to make peace in society and maintain dignity.

Kurdish question is a regional, class-related, cultural, ethnic, multi-faceted and a multi-dimensional discrimination problem. Kurdish people who have become a disadvantaged ethnic group through discrimination have demanded citizenship and civil rights using normative personal and collective means. After having been prevented by the political power via legal and illegal means, they turned to illegal and non-normative collective movements. Today, collective violence breeds its opposite and feeds nationalism and militarism.

As psychologists, our responsibility is to produce resolving and guiding knowledge and make this knowledge accessible for all segments of society. We should convince people based on what we learn from psychology as a universal truth that violence is not an effective method of solving any socio-political problem. In this process, we should mobilize our knowledge and skills to resolve the consequences of traumatic events, and put our perspective into the service of all segments of society.